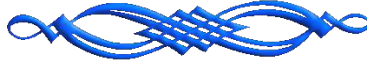

виконавців із однієї території, на що вказували в своїх дослідженнях Ф. Колесса та С. Грица. Результати дослідження дасть змогу в перспективі провести порівняльний аналіз ритмо-мелодичних формул кобзарів та лірників Харківщини, лірників Полтавщини та Харківщини, виявити спільні та відмінні риси їх рецитацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грица. С. Мелос української епіки. Київ, Музична Україна. 2016 . 340 с.
2. Грушевська К. Українські народні думи. Т.2. Тексти №№14-33. Передмова К. Грушевської. Харків, Київ: Пролетар, 1931. 176 с.
3. Розшифровки дум і псалм, записаних від кобзарів і лірників на фонографічні валки.// Рукописні фонди ІМФЕ. Ф.6-4, од.зб. 194.
4. Романюк І. Ритмомелодичні формули українських дум харківських лірників (на матеріалах з рукописного фонду Володимира Харкова). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Національної музичної академії України імені Петра Чайковського. Мистецтвознавство*. Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. № 2 (11). С. 71–77.
5. Українські народні думи. Київ, Вид-во Ін-ту мистецтвознав., фольклористики та етнології НАН України, 2007. 824 с., іл.16 с.44
6. Харків В. Про лірників, кобзарів / Рукописні фонди ІМФЕ. Ф.6-4, од.зб. 185.
7. Харків В. Спостереження над лірниками та кобзарями Валківського району на Харківщині. Доповідь читана на засіданні Етнографічної комісії ВУАН в 1929 р. / Рукописні фонди ІМФЕ. Ф.6-2, од.зб. 23(2).

Олег СМОЛЯК,

*професор кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного
університету ім. Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
smolyak.te@gmail.com*

Oleg SMOLYAK,

*Professor of the Department of Musicology and Music Art Methodology at
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University
Ternopil, Ukraine
smolyak.te@gmail.com*

ФОЛЬКЛОР І ФОЛЬКЛОРИЗМ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

FOLKLORE AND FOLKLORISM: CONTEMPORARY REALITIES

Анотація. Розглянуто способи передачі фольклору від покоління до покоління та репрезентацію його засобами фольклоризму. Пояснено на прикладах продуктивну та репродуктивну форми передачі фольклору в сучасних умовах життя людей. Звернено увагу на цитатну й трансформовану форми фольклоризму, які присутні в різних видах мистецтва та літературі.

Ключові слова: фольклор і фольклоризм, продуктивна і репродуктивна форми передачі фольклору, цитатний і трансформований фольклоризм.

Сучасний стан збереження традиційної народної творчості потребує розгляду її різних форм передачі від покоління до покоління. Тому із прикладних її форм передачі нащадкам сформувалися нові способи репрезентації, що дістали назву фольклоризм.

Питаннями співдії фольклору і фольклоризму в сучасних умовах українськi вчені почали займатися лише з другої половини ХХ століття. Серед них: К. Квітка, О. Дей, А. Іваницький, Ю. Белічко, К. Василенко та ін. Їхні спостереження з приводу цих процесів мали загальний (оглядовий) характер. Тому це питання потребує більш глибокого і детальнішого вивчення.

Мета дослідження – розглянути способи передачі фольклору і фольклоризму новітніми засобами та виявити основні його адаптації в сучасних умовах.

Останнім часом український музичний фольклор все частіше втрачає споконвічні утилітарні форми свого побутування й зникає, або переходить у стадію фольклоризму (писемні або нав'язувальні форми його передачі молодому поколінню). Поступовому його згасанню, а то й повномуникненню посприяли як природні (урбанізаційні) процеси, так і штучні (нав'язані ідеологічним комуністичним режимом). Адже в часи панування в Україні радянської влади тотальний вплив на місцеву традиційну культуру мали штучно придумані радянські свята та обряди, які силовим способом витісняли усталені віками традиційні. Негативним фактором впливу на сільську мала й міська (радянiзована) культура. Саме вона нівелювала усний спiсiб передачі від покоління до покоління фольклору й стала першим чинником переходу його на фольклоризм. Таким процесам насамперед посприяли культурно-освітні заклади (будинки культури, музичні школи, кінозали тощо), де можна писемним чи наслідуваним способом перейняти традиційну культуру й засвоїти її. Саме такий спiсiб засвоєння фольклору нівелює її автентичні форми його сприйняття і допомагає пошуку нових форм передачі молодому поколінню.

Передача фольклору старшим поколінням молодшому останнім часом відбувається двома способами – безпосередньо під час обряду та поза ним. Такі способи засвоєння фольклору Анатолій Іваницький називає «продуктивним та репродуктивним» [6, с. 292]. Продуктивний спiсiб до сьогодні збережений у колядницькому та щедрувальному обрядах. Адже під час Різдвяних свят діти, сидячи за святвечірнім столом, слухають співи колядок і щедривок дорослих й усним (безпосереднім) способом переймають їх. А після їхнього засвоєння самі стають колядниками чи щедрувальниками. До речі, в інших річних календарно-обрядових дійствах ця традиція останніми десятиліттями перервана і позбавлена практики.

Репродуктивний спiсiб переймання фольклору домінує останнім часом. Хоча є напливовим у передачі традиційної культури. Найчастіше він застосовується у шкільній чи клубній аматорській практиках. Адже керівники співочих гуртків навчають дітей обрядових пісень, використовуючи місцеву традиційну практику в дообрядовий період, а під час свят ходять до осель

вітати господарів і членів його родини зі святами. До речі, репродуктивний спосіб передачі фольклору від покоління до покоління розповсюджений останнім часом й таким чином сприяє збереженню й поширенню місцевої традиційної культури.

Прикладом застосування репродуктивного способу збереження фольклору може послужити гаївковий обряд. Адже він ще до 1960-х років на західноукраїнських землях побутував у продуктивних формах. Й лише під пресингом комуністичної ідеології майже повністю втратив обрядову функцію й набув профанних (термін Рене Генона [4]) ознак. Аналогічно перестав функціонувати зеленосвятський та купальський обряди. Й лише реставраційні форми оберігають його від повного зникнення з української традиційної культури. Також у приглушенні природнього побутування фольклору посприяла негласна заборона церберами від комуністичного режиму передачі фольклору старшим поколінням молодшому. Тому збереження фольклорних музичних традицій в часи відновлення держави Україна набуває фольклоризованих форм. Термін «фольклоризм» ми трактуємо як форму передачі народної творчості писемним (напливовим – термін Станіслава Людкевича [3]) способом.

До продуктивних форм передачі фольклору належать й інші пісенні жанри: звичайні, танцювальні, напливові, які активно передає старше покоління молодшому за різних обставин – на сімейних гуляннях, на весіллях, на храмових святах тощо. Треба зауважити, що кожна людина чи група людей (на виробництві, за місцем проживання чи проведення вільного часу тощо) мають низку улюблених пісень, які слухають представники молодого покоління і засвоюють їх на слух. Саме таким способом пісенні уподобання переходять від батьків до дітей. А це і є передумовою для формування репродуктивної форми фольклорної традиції. Саме їй, як зазначає А. Іваницький, «належить найголовніша роль у збереженні і продовженні фольклорної традиції в цілому» [6, с. 292]. Усі групи фольклору, крім календарно-обрядового, передаються від покоління до покоління репродуктивним способом.

Другою (вторинною) формою збереження усної традиції є фольклоризм. Якщо продуктивна й репродуктивна форми фольклору повністю передаються усним способом, то вторинні його форми зберігаються в різних видах мистецтва – музичному, танцювальному, театральному, образотворчому, а також у літературі.

Вторинні форми – це репрезентація творів фольклору цитатним або трансформованим способом поза рамками традиційної культури – в сценічних формах репрезентації мистецтва.

Останнім часом домінуючу роль у культурному житті народу займають література, професійне та аматорське мистецтво. Тому в побуті людей фольклор займає чи не одне з останніх місць. Причиною цього є загальна грамотність народу та його науково-технічна обізнаність. Основну частку духовних потреб людей забезпечують електронні засоби комунікації – радіо, телебачення, інтернетресурси. Фольклоризм часто присутній у постановках театральних вистав, кінофільмах, радіо- та телепостановках, інших видах подачі народної культури.

Найпоширенішим явищем у мистецтві та літературі є цитатний фольклоризм. На його основі базувалося майже все українське музичне, театральне, хореографічне та образотворче мистецтво. Прикладом цитатного фольклоризму можуть послужити симфонічні та оперні твори Михайла Калачевського, Миколи Лисенка, Анатолія Вахнянина, Станіслава Людкевича, Михайла Вериківського, Костянтина Данькевича, Мирослава Скорика та ін. Використані цитати у їхніх творах є не тільки окрасою опусів, а й національною впізнаваністю у світовому музичному контексті. Анонімні картини «Мамаї» є яскравим прикладом фольклоризму в образотворчому мистецтві, а використання обрядових пісень у літературі та кіно- і театральному мистецтві є питомою ознакою самобутності цих художніх видів. Прикладом використання цитатного фольклоризму в літературі може послужити роман «Щедрий вечір» Михайла Стельмаха; у театральному мистецтві – «Назар Стодоля» Тараса Шевченка; в кіномистецтві – «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова – Мирослава Скорика.

Трансформований фольклоризм найчастіше використовувався в музичному, образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтвах.

Отже, починаючи з другої половини ХХ сторіччя й до сьогодні фольклор почав втрачати свої первісні утилітарні ознаки й переважно перейшов у сферу фольклоризму. Головною причиною цього стали урбанізаційні процеси, що полонили усі сфери людського життя та цифровізація масової культури. Пріоритетним явищем у культурі став фольклоризм. Він є домінуючою культурною течією зі стильовою назвою «Нова фольклорна хвиля». Саме він зберігає питомі риси національної культури і є його візитівкою у світовому мистецтві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белічко Ю. В. Тема – ідея – образ. Тенденції розвитку сучасного українського образотворчого мистецтва (1945–1972). Київ: Наукова думка, 1975. 280 с.
2. Василенко К. Лексика українського народно-сценічного танцю. Київ: Мистецтво, 1971. 564 с.
3. Галицько-руські народні мелодії / Зібрав на фонограф Йосип Роздольський, списав і зредагував Станіслав Людкевич // Етнографічний збірник видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Львів: З друк. НТШ, 1906. Т. 21. Ч. 1. 177 с., з нот.
4. Генон Рене. Символи священної науки. Москва: Беловодье, 2004. 480 с.
5. Дей О. І. Спілкування митців з народною поезією: Іван Франко та його оточення. Київ: Наукова думка, 1981. 334 с.
6. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість: Посібник для вищ. та серед. учб. закладів. Київ: Музична Україна, 1996. 336 с.
7. Квітка К. В. Вибрані статті. Ч. 2. Київ: Музична Україна, 1986. 150 с.

